

Memòries valencianes de la Guerra de Successió*

Vicent Josep Escartí
Universitat de València
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

1. La memòria dels vençuts: dietaris perduts i escrits noticiers

Molt sovint, si parlem del món del passat, les versions que ens arriben sobre conflictes bèl·lics solen ser les del bàndol vencedor. De vegades, fins i tot, podríem pensar que els de la part vençuda no deixaren res escrit, sobre la guerra que perderen, perquè els rastres dels seus papers són ben escassos. I aquest és el cas de la literatura austriacista sobre la Guerra de Successió a les terres valencianes. De fet, ara com ara, si tenim notícia de l'existència de memòries de partidaris de Carles III d'Àustria, això és, en bona mesura, gràcies als enemics, que varen deixar constància en algun escrit seu.

En aquest sentit, és interessant destacar que l'escriptor i noble valencià Josep Vicent Ortí i Major, va anotar al seu *Diario*, el fet que

lunes, 28, noviembre 1707, a mediodía, habiendo el prior de Santo Domingo pedido auxilio a don Antonio del Valle, se reconozio el convento. Se encontró un retrato del señor archiduque, unas pistolas, diferentes papelones y gazetas y, en un quadernillo de rezo, notado por días, lo que iba sucediendo en Valencia, pero con falsedad, pues se dezía que un día se saqueó una iglesia por los soldados de Felipe V y no había sucedido tal cosa; que otro día se había ahorcado injustamente a un hombre, que se le había cortado la lengua y puesto a los pies, cosa de notoria falsedad (Escartí 2007, 250).

Convé remarcar la presència del “quadernillo de rezo, notado por días, lo que iba sucediendo en Valencia” que en els nostres dies hauria representat un testimoni ben valuós, de tipus memorialístic, que hauria relatat la visió d'aquell conflicte, però des de l'òptica dels qui finalment varen perdre: els austriacistes valencians.

Isidre Planes, un altre dietarista coetani, als seus *Sucesos fatales*, ens assenyala la mateixa novetat, però amb l'afegit de donar-nos el nom de l'autor d'aquelles notes ara perdudes:

Este mismo día se ha echado el ynquisidor, juez del breve, en el convento de Santo Domingo de esta ciudad, y en la celda del letor Luis Alexandre, y presentado, halló dos pistolas y un retrato del señor archiduque; y en un cuadernito del padre fray Joseph Giner hallaron notas contra el señor Felipe V y a favor del archiduque (Planes, I, f. 231r.).

Josep Giner, per tant, segurament va elaborar un dietari de proporcions no massa grans, i això, pel fet d'haver estat escrit des del costat dels austriacistes, li va fer perdre no solament el “cuadernito” a què al·ludeix Planes, sinó que –com explica el mateix autor– al frare memorialista, a un altre frare partidari de l'Àustria i a

---

* El present treball s'inscriu en les tasques de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA: <http://www.ivitra.ua.es>], del projecte competitiu PROMETEOII/2014/018 (GITE-09009-UA, USI-045-UA, VIGROB-125) i del projecte “Continuación de la Gramática del Catalán Moderno (1601-1834)” (FFI2015-69694-P [MINECO-FEDER]). D'altra banda, s'inclou en les línies d'investigació del Grup *LLiCVaSOR* (GIUV2013/062) de la Universitat de València.

nueve más, que son fray Raymundo Ribelles, presentado, fray Joseph Bru, presentado, fray Francisco Montaner, fray Luis Yvars, predicador general, y fray Pasqual Biguer, sacerdotes; y a los frayles legos Pedro Portalés, Pedro Barceló, Joseph Estornell y fray Valero Oller, les envió el juez del breve, por sentencia, dos años desterrados a Castilla (Planes, I, f. 231r.).

Un càstig com aquell, d'exili i de desterrament, devia ser prou convincent per fer que els posseïdors d'escrits a favor de Carles III se'n desfessen d'ells, la qual cosa explicaria, en bona mesura, que no ens hagen pervingut aquells textos, tret d'algun cas molt concret i per circumstàncies ben diverses, com ara en el cas del català Francesc de Castellví –de naturalesa molt diversa–, el qual va poder redactar les seues *Narraciones históricas*, quan ja era a Viena, a la cort de l'aleshores emperador Carles VI i lluny, per tant, de Felip V i dels seus seguidors, que només han vist la llum recentment (1997-2002).

Però, encara, hauríem de pensar que, durant el període de domini dels Àustries a València, la producció de papers a favor de la seua causa no degué ser menor que en altres llocs, com ara Catalunya (Ibáñez Jofre), i precisament en aquella guerra on tant de joc varen donar les propagandes a favor de les diferents causes, segons el moment i el lloc (Pérez Picazo). És molt possible que existissen més dietaris com el de Giner i que ara no els hàgem sabut localitzar o que, simplement, hagen desaparegut per sempre. El fet és que literatura de “memòries” i de “notícies” que recolzà el partit de Carles III –i que va ser confegida a València–, sembla haver-nos-en arribat escassament.

Potser d'autor valencià també –i referides certament a temes valencians–, ens han arribat, en edicions d'altres llocs, alguns exemples, com ara la *Relación de la entrada que hizieron en la ciudad de Denia, reyno de Valencia, las armas de la magestad católica del rey nuestro señor Carlos III (...), el 18 de agosto de 1705*, editada a Barcelona –encara que no hi conste el lloc d'impressió ni l'any–, per Rafael Figueró.¹ Del mateix tipus, però d'un àmbit més privat, és el text que va confegir el metge de Carles III –ja emperador Carles VI–, Doménec Briau, natural de Castelló de la Plana, el qual, a instàncies de Francesc de Castellví, redactarà una carta-relació narrant l'incendi de Vila-real per part de les tropes borbòniques, el 12 de gener de 1707. Francesc de Castellví la inclourà entre els seus papers memorialístics i és per això que ha arribat fins als nostres dies.²

Del mateix tipus, però amb la forma literària de l'epístola, és un document excepcional que hem de suposar redactat pel mateix Basset: *Noticias venidas a Barcelona, día 1 de junio, por extraordinario despachado de la ciudad de Xàtiva, por el general don Juan Basset y Ramos, del buen suceso [que] han tenido las armas del rey nuestro señor (Dios le guarde) contra las tropas francesas, en el asedio de dicha plaza*,³ editat per Rafael Figueró a Barcelona, i on es narra la conquesta de Xàtiva, pel maig de 1706.

O, del mateix estil, les *Noticias venidas por extraordinario a Barcelona, el dia 8 (...) del feliz suceso avían tenido las reales armas de (...) Carlos III (...) en la villa de Fuente la Higuera*, editades pel mateix Figueró a Barcelona, el 1706;⁴ i la *Relacion en que se continuan los felizes sucessos que las armas del rey (...) Carlos III (...) han tenido en Valencia hasta el rendimiento de la capital de aquel reyno*, del mateix editor i any.⁵ Entre d'altres.

¹ Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca Valenciana, XVIII/1688(1).

² El text es conserva a l'Arxiu d'Estat d'Àustria, a Viena. L'hem editada a Escartí (2007, 339-340).

³ Es conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, Fons Bonsoms, 5807.

⁴ Es conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, Fons Bonsoms, 5808.

⁵ Es conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, Fons Bonsoms, 5811.

Per una altra banda, sabem que Francesc Garcia d'Àvila –un dels primers homes destacats a unir-se a Basset, quan aquest va desembarcar a la Marina per començar la revolta contra el poder borbònic–, segons ens assabenta Isidre Planes, era “natural de la Güerta de Gandia” i, també “principal emisario de papelones sediciosos en este reyno.” (Planes, I, ff. 237r.-242r.).

De la ploma d'algun altre partidari de la Casa d'Àustria havien de ser uns altres “papelones” –com els anomena Planes–, els quals varen aparèixer a València, pel maig de 1706. D'aquells escrits, Planes ens fa una síntesi i comenta els continguts, des de la seua òptica:

Salió a luz una gazeta en Valencia, con noticias venidas de 14 de mayo de Barcelona: ensartaba mil cosas sin arte ni visos de verdad, con ponderaciones raras y sucesos miraculosos en la retirada de Felipe V sobre Barcelona, por el suceso del eclipse de sol y verse que volaba una águila (¡si fuera asno, fuera milagro!) y dexarse ver una cruz en el aire, desde la catedral hasta Monjuí (¡bien llevaréis cruz pesada!), y que santa Eulalia todo el tiempo del sitio iba al lado de Carlos 3º (¡llevaría alguna estampa!) para librar a Barcelona de lo que quería executar Felipe V, de pasar *in ore gladii* a hombres, niños y mugeres, que este era orden del rey de Francia. ¡Ánimo fanáticos! ¡*Haec est hora vestra!* El eclipsarse el sol es natural, como el volar el águila. La cruz os manifiesta las penas que habéis de padecer; santa Eulalia se avergonzará de fomentar vuestras rebeldías y de defender la ciudad contra su rey. Y decir que un rey católico ha de executar venganzas tyránicas y que un cristianísimo las ha de aconsejar es ficción de fanáticos. Y quien permite se saquen tales papelones es apropiarse el nombre de frenético, revolvedor de pueblos (Planes, I, ff. 58r. i v.).

No degué tampoc ser l'únic, aquell paper imprès que referencia Isidre Planes. L'erudit Serrano Morales, indica, per exemple, que l'impressor Vicent Cabrera, el 1706, “estampó en favor del Archiduque varias relaciones” i dona el títol de la que posseïa a la seua biblioteca: *Relación de la fiesta que la magestad de Carlos Tercero (que Dios guarde) mandó hacer a la Concepción de María, Señora nuestra, en acción de gracias por la vitoria conseguida sobre Barcelona, domingo, a 20 de junio 1706* (Serrano Morales, 60-62). Aquell afany seu, portant a lletra de motle les notícies sobre les activitats de Carles III i els seus seguidors, li havia de costar car, com veurem tot seguit.

El mateix Serrano Morales, al lloc suara esmentat, indica, seguint un manuscrit de Manuel Fuster i Membrado⁶ –que incorpora, entre altres fonts, les notícies recollides per Ortí i Major–, que “sospechamos con fundamento que estuvieron muy relacionadas con las ideas políticas de este impresor” algunes notícies que posseïa, sobre l'impressor, i ja del 1707, quan ja es trobava establert a València el poder de Felip V. Així, destaca com Fuster i Membrado havia anotat que “ahorcaron a un librero llamado Vicente Cabrera”; però, Serrano Morales, que coneix com l'impressor Cabrera encara era viu el 1732, suposa que “acaso le fue conmutada dicha pena por el destierro”, atés que Vicent Cabrera se'n va anar a Sogorb i no tornà a València fins el 1727. Tanmateix, la versió més fidedigna d'aquell fet, probablement ens la reporta directament el dietari d'Ortí:

Lunes, a 8, agosto 1707. Esta mañana al amanecer se sitiaron y reconocieron muchas casas de desafectos para ver si había armas; y habiendo encontrado en la

⁶ El text de Manuel Fuster i Membrado, *Dietario de Valencia*, es conserva a l'Arxiu Municipal de València (Fons Serrano Morales, núm. 6424), i al mateix s'indica en diverses ocasions que allò anotat per l'autor és tret de “don Joseph Ortí, author de estas memorias.”

imprensa de Vicente Cabrera una espada y una caravina, y diciendo [...] Cabrera, su hijo, que eran las armas suyas, le llevaron a la torre y a la tarde le ahorcaron. Movi6se gran ruido en el Mercado porque la gente misma empez6 a gritar [f. 236r.] que el cavallero le havia perdonado, que era de orden de quien se ajusticiava, y el verdugo dio a huyr, temiendo no cargasse el pueblo sobre 6l; y despu6s, por esto, le pusieron en la c6rcel. Para sosegar la inquietud se ech6 un bando, mandando, pena de la vida, que todos los paysanos se saliessen del Mercado, y luego se execut6. Visto lo qual se continu6 la buelta y se ahorc6 a Cabrera (Escartí 2007, 234-236).

Va ser, per tant, el fill de Vicent Cabrera, el qui va ser ajusticiat; mentre que Vicent Cabrera, pare, se'n va anar a Sogorb i no tornà a València fins el 1727. Però la mort del fill de l'impressor no degué deixar indiferents els homes de cultura de València. Més enllà del "gran ruido" que diu Ortí, el mateix cronista Minyana també va recollir aquell ajusticiament a la seua crònica, dient com quedaren "aterrorizados los valencianos, por esta acci6n, y tambi6n indignados" (Miñana, 214). La possessió d'escrits a favor de l'arxiduc, després del lliurament de la ciutat de València a les tropes del Borb6, no degué ser poc arriscada. I convé recordar, ara i ací, com, el 1707, en elaborar Josep Ortí i Moles –oncle del dietarista Ortí i Major– un memorial,⁷ per ordre de la corporació municipal, on es demanava al rei Felip la restituci6 dels furs valencians, aquell, i el jurat Lluís Blanquer –home de provadíssima lleialtat borb6nica–, foren enviats a l'exili al castell de Pamplona. En el mateix afer es va veure immers, també, l'impressor del paper reivindicatiu –o, per ser més exactes, *suplicatori*–, Antoni de Bordassar (Escartí 2007, 243).

La represàlia borb6nica contra els partidaris de Carles III és igualment visible en la persona d'un altre impressor, Diego de la Vega, que segurament va ser l'encarregat de difondre "oficialment" les notícies del b6ndol austriacista. És novament el bibli6fil Serrano Morales qui assenyala que aquell tip6graf –de qui coneixem obres eixides dels seus tallers valencians almenys des del 1694– va imprimir, el 1705, una *Relaci6n verídica del feliz arribo, plausible entrada y solemne juramento de nuestro cat6lico monarca Carlos III (que Dios guarde), rey de Espa6a, en su nobilísima, leal y coronada ciudad de Valencia* (Serrano Morales, 568). Per altra banda, s'hi constata la impressió d'un parell de fullets amb diverses notícies –un del 26 de febrer de 1707,⁸ i un altre, amb dades d'Alacant, D6nia, Onil i València, sense data expressa, i conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid– que, en opini6 seua eren "el 6rgano oficial del Archiduque Carlos" (Serrano Morales, 568). I caldria afegir, encara, que tres d'aquells exemplars de protoperiodisme ens han arribat, també, per via manuscrita, copiats dels seus impresos originals, els quals varen ser, a més, guardats, adjunts, al volum primer del dietari d'Isidre Planes: *Noticias venidas a Valencia de diferentes partes del reyno, y relaci6n de los cargos políticos que provey6 el rey nuestro se6or, Carlos III (que Dios guarde) a favor de los hijos de esta ciudad y reyno de Valencia, día de la Purísima Concepci6n de la Virgen, de este a6o 1706* (Planes I, ff. 291r.-293v.); *Noticias individuales de lo obrado en cinco días en Castilla por las armas del rey nuestro se6or (que Dios guarde), comandadas por el excelentísimo se6or Conde de la Puebla, de Portugal, y otras de diferentes partes, publicadas en Zaragoza a 28 de enero y venidas a Valencia a 2 de febrero 1707* (Planes I, ff. 294r.-296r.) i *Sucinta relaci6n de la salida*

⁷ El text de Josep Ortí i Moles, no porta títol. Se' coneix com *Memorial de 1707*, i va ser publicat a València, per Antoni de Bordassar, el 1707. L'hem editat a Escartí (2007, 366-381).

⁸ *Noticias de diferentes partes publicadas en Valencia, a 26 de febrero de 1707*, València, Diego de Vega, 1707 (Serrano Morales, 568), a partir de les dades ofertes per Tramoyeres Blasco.

de su magestad católica (que Dios guarde) de esta ciudad de Valencia, y de las gracias que hizo el día antes de partir, y otras noticias publicadas en Valencia a 13 de marzo 1707 (Planes, I, ff. 296v.-298r.). Totes tres estan datades a València i estampades per Diego de Vega, el qual s'intitula "impressor del rey nuestro señor" —és a dir, de Carles III. El 1708, encara, sabem que va imprimir alguna cosa de tipus religiós. Serrano Morales, finalment, indica que

por haberse mostrado tan entusiasta partidario del Archiduque durante la permanencia de sus tropas en esta ciudad, es probable que se viese envuelto en los procesos y persecuciones de que fueron objeto todos sus secuaces al ser recuperada Valencia por las fuerzas de Felipe V (Serrano Morales, 569).

El mateix bibliòfil (Serrano Morales, 569) recolza la seua hipòtesi en l'aparició de Diego la Vega entre els valencians a qui foren confiscats el seus béns, per ordre de Damià Cerdà, tal com pot veure's, per altra banda, al document de l'ordre confiscatòria que vam editar fa uns anys (Escartí 2007, 386).

Comptat i debatut, com hem pogut veure, el fet d'haver escrit papers a favor de Carles III d'Àustria —o, simplement, de posseir-ne—, va representar un perill evident. I, per això mateix, no ens ha de semblar estranya la seua ben escassa presència a les nostres biblioteques en l'actualitat.

2. La memòria dels vençedors: cròniques, dietaris i relacions al servei del poder

Dietaris, relacions d'esdeveniments concrets, informacions en gasetes o reculls de notícies són el tipus de materials més plausibles per contenir dades i detalls sobre els esdeveniments d'aquell període a les nostres terres, i cal dir que no són escasses les fonts que, des de l'òptica borbònica, ens han deixat el relat d'aquells temps de guerra i d'instabilitat política i social a l'antic regne de València.

Així, cal començar per un gènere de material escrit que no podem detectar entre el bàndol austriacista: la crònica pròpiament dita. Ens referim, òbviament, a l'obra del trinitari Josep Manuel Minyana, *De bello rustico valentino* (Miñana). Aquest text, tocat de les ínfules de l'humanisme i de l'esperit dels novadors de finals del XVII i de principis del XVIII, va ser sense dubte un intent d'escriure una història oficial, des de la proximitat en el temps, sobre aquella guerra que, des de la perspectiva de Minyana, començava amb l'arribada de Basset a Altea i acabava amb la rendició d'Alacant a les tropes borbòniques. Abans i després d'aquells esdeveniments militars, hi ha, a la crònica de Minyana, un gran buit. És, per tant, un relat de la guerra, des d'un punt de vista estrictament valencià o, per dir-ho en altres paraules, representa la narració de l'episodi valencià d'aquella guerra que va assotar bona part d'Europa des del 1700 fins al 1714. Ja ho assenyalava així el degà d'Alacant Manuel Martí i ho torna a indicar Antonio Mestre, al pròleg de l'edició del text cronístic que es va enllestir a finals del segle XX (Miñana, X-XI). Ben afecte als Borbons, el cronista Minyana no pretenia un relat de *tota* la guerra, sinó que, segurament, buscava una revisió d'aquell esdeveniment bèl·lic en terres valencianes, tot rebaixant la participació dels regnícoles en la contesa. Fins al punt que els iniciadors —els qui s'uneixen a Basset i comencen la revolta—, per exemple, són qualificats de

los hombres más corrompidos de todas las categorías sociales, y la hez de la población (...) los que estaban hundidos en la impotencia y pobreza, los vagabundos sin patria, sin casa, sin raíces, los más dispuestos a los desórdenes y crímenes ya fuera por maldad o falta de esperanza de todas las cosas, la mayoría de los que habían cometido crímenes castigados con la pena de muerte (...) se

unieron a Basset. (...) o por una esperanza de fortuna más favorable, más gustaban los tumultos y sediciones que el reposo seguro y el ocio (Miñana, 43-44).

Amb això, la noblesa valenciana restava al marge de la sedició que adduïa la corona. Però, si aquella actitud de Minyana pot resultar fins a cert punt comprensible, ateses les seues filies i els seus interessos –i els dels estaments dominants valencians del moment–, no ho és tant el fet que, qui s’encarregà de portar a la impremta l’original minyanià va ser precisament don Gregori Maians, descendent de família austriacista represaliada pels mateixos poders borbònics a qui Josep Manuel Minyana lloava. Segurament Maians també buscava congraciar-se amb la corona, quan va decidir aquella impressió que es faria als Països Baixos, en una data (1752) ja suficientment allunyada dels esdeveniments per no aixecar massa rebomboris entre els vençuts, quan va veure la llum (Miniana).

Però, la confecció d’aquell escrit es trobava molt més pròxima al que es narrava. Dels tres llibres del *De bello rustico valentino*, Maians ens informa que el primer ja es trobava enllestit per l’agost del 1707, el segon “poco después” i el tercer, el 1723. Maians també ens diu que no va voler Minyana que, al manuscrit original, hi figuràs el seu nom: “quiso ponerlo en un lado, llamándose a sí mismo *Anónimo Valenciano*, tal vez porque representó a lo vivo a algunos de los partidarios de las facciones austriacas muy malvados.”⁹ L’any 1707, quan Minyana encapçalava la seua crònica amb l’*Anonymus Cosmopolitanum*, València encara podia ser, potser, perillosa, per a un partidari dels Borbons, si retornava Carles III i les seues tropes. La guerra, malgrat la batalla d’Almansa, no estava del tot decidida. Tanmateix, no ens consta que Minyana tingués voluntat de publicar el seu text abans de la seua mort, esdevinguda el 1730, encara que, com afirma Maians al matix lloc citat més amunt,

deseaba que su obra se transmitiera a la posteridad, pues, para su conservación envió un ejemplar escrito por su puño a Matías Chafreón, amigo suyo, a la sazón profesor en Salamanca; y otro retuvo en poder suyo muy bien coservado, que después de su muerte no apareció, escondido por una mano rapaz o envidiosa.

Més enllà d’aquesta crònica llatina de Minyana, la literatura valenciana coetània al conflicte bèl·lic i successori del segle XVIII a la monarquia hispànica ve representada per dietaris i relacions dimanades d’autors proborbònics i que, tot i no assolir la perfecció ciceroniana de Minyana, resulten sovint molt més interessants, en tant que els seus relats són molt més vius, més directes, i amb un regust “popular” que ens permet fer-nos una idea bastant exacta del dia a dia de la València d’aquells anys i dels esdeveniments militars o polítics i socials més importants.

Pel que respecta concretament als dietaris, un aspecte que convé indicar, també, és que sempre són en castellà, cosa que, sense dubte, els fa perdre molta frescor i espontaneïtat en la narració, ja que es veu filtrada la realitat en aplicar al relat una llengua que no és, quasi mai, la que veritablement va ser usada en els esdeveniments ni, tampoc, la pròpia i natural de la majoria dels actors ni, encara, dels autors d’aquells textos. I això pot detectar tant al capellà Isidre Planes com al noble Josep Vicent Ortí i Major, als quals se’ls nota amb prou freqüència el seu caràcter de valencianoparlants i, de tant en tant, recullen alguna frase o paraula en la llengua pròpia del país.

L’obra d’Isidre Planes és, sense cap dubte, una de les més riques en observacions, notícies i dades sobre la vida quotidiana a la València del moment. Però, segurament per l’estat en què ens ha arribat, no ha merescut encara cap edició, tot i que ha estat

⁹ Vegeu la *Vida de Minyana*, redactada per Maians, i publicada a Miñana (309).

utilitzada en part pels investigadors més solvents sobre la Guerra de Successió a València, tot i que, sempre, de manera marginal, sense arribar a suscitar una monografia, ni que fos breu, sobre aquell interessantíssim paper.¹⁰ De fet, ens hem de remuntar al bibliògraf Vicent Ximeno (II, 216)¹¹ i a un estudi panoràmic de l'erudit valencià Almarche Vázquez (346-354) per trobar notícies sobre aquell autor i sobre els seus escrits. Així, Ximeno ens diu que va ser

sacerdote natural de la villa de Puzol, doctor en Sagrada Theología. Fue colegial de beca en el Real Colegio de Corpus Christi de Valencia, donde obtuvo después los empleos de ayudante de sacristán, de maestro de ceremonias y de penitenciario, en cuya ocupación perseveró hasta su muerte, sucedida en esta ciudad a 3 de noviembre del año 1729.

Afegeix, segurament perquè el coneixia personalment i, encara, en base a les obres que Ximeno va poder llegir seues, que

era hombre aficionadísimo a escribir las cosas que sucedían en su tiempo, y aunque en sus libros se hallan muchas noticias inútiles y apasionadamente referidas, ay otras memorables, ajustadas a la verdad y que pueden aprovechar para la historia.

Les obres de Planes que cita Ximeno en són tres. En primer lloc un *Reportorio de varias y raras cosas sucedidas especialmente en esta ciudad y reyno de Valencia, y en España y otras partes*, que es conservava manuscrit a la biblioteca del convent del Carme, de València, i del qual el bibliògraf indica que “empieza desde la mitad del siglo pasado y llega hasta el año 1727.” Ens indicaria, així, que l'interés per anotar “curiositats” i notícies l'hauria acompanyat pràcticament fins al darrer dia de la seua vida, com, per altra banda, ja hem detectat en algun altre cas de dietarista grafòman.¹² En segon lloc, Ximeno esmenta un volum escrit l'any 1720, que es conservava també manuscrit a la biblioteca del convent de Predicadors de la ciutat de València, i que portava per títol *Origen de la fundación del Colegio Seminario o Recogimiento de los Niños Huérfanos de San Vicente Ferrer de la ciudad de Valencia*; el qual, actualment es troba a la Biblioteca de la Universitat de València.¹³ I, en tercer lloc, el que ens interessa ara: *Sucesos fatales de la ciudad y reyno de Valencia o manual diario de lo sucedido desde el año 1705*, el qual va ser vist per Ximeno en “cinco tomos en 4, escritos de su letra, custodidos en su colegio de Corpus Christi”, lloc des d'on, més o menys, es dispersaren, sense que ara com ara estiga clar on es troben tots ells. Alguns, per sort, han reaparegut a la Biblioteca Valenciana i a la Biblioteca de la Universitat de València. Però altres, potser, es troben perduts per sempre més (Escartí *en premsa*; Roca). No és ara, tanmateix, el moment per parlar-ne d'aquest aspecte.

El que ens interessa ara és que Planes, que no amaga la seua filia borbònica, ja des del començament de la seua obra, assenyala com

¹⁰ Aviat veuran la llum dos treballs sobre aquest dietarista (Escartí, *en premsa*; i Roca) que foren presentats al *VIII Simposi Internacional Noves tendències en I+D+I en literatura, llengua, educació i TIC sobre la Corona d'Aragó. De la innovació al cànon (Universitat d'Alacant – Seu Universitària de la Nucia, 25 maig, 2-3 juny 2016)*.

¹¹ Les dades que oferim tot seguit, i les citacions, procedeixen d'aquesta pàgina.

¹² Ens referim a mossén Joaquim Aierdi, com ho testimonien altres escrits de caire memorialístic seus, a banda del *Dietari*, i d'un to encara més personal (Escartí 1994-1995).

¹³ Biblioteca de la Universitat de València, ms. 1798 (Gutiérrez del Caño, III, 37).

Si Dios es servido darme vida, intento dexar a la posteridad, para el escarmiento, memoria diaria de los sucessos fatales que se han de representar en esta tragicomedia del intruso gobierno, que llama una cruel guerra a este infeliz reyno y ciudad, discurriendo ha de causar varias, raras e inauditas mutaciones de theatros, previendo que todas las ciudades, villas y lugares de este reyno de Valencia han de padecer lamentables estragos en vidas, honras y haciendas, y que me parece ha de oír a los vivientes lastimados. ¡Dichosos los muertos, que no ven las penas y trabajos que nosotros padecemos! Pues el rey nuestro señor, Felipe V, ya que nuestra desgracia quiso que sus armas no nos defendiesen de los sediciosos rebeldes, hemos de sentir los fieles vasallos de este reyno los ecos de estos castigos, padeciendo realmente en haciendas, ya que en premio de nuestra fidelidad no sentiremos en la honra estos golpes, que es el único consuelo que a los fieles vasallos de su magestad nos queda (Planes, I, ff. 14r. i v.).

Si en alguna cosa és ric el treball memorialístic de Planes, és en la prolixitat de les descripcions i, també, en la gran quantitat de comentaris personals que s'escampen arreu de les seues pàgines. Això, i la capacitat d'observació i d'informar-se que sembla tenir aquell capellà bé que demanen un seguiment més exhaustiu de la seua obra i preparar-ne una edició acurada. De fet, són nombrosíssims els comentaris de reprovació als austriacistes que deixa anar Planes, pertot arreu; però cal remarcar que tampoc s'està de criticar els borbònics, quan li sembla oportú. I valdrà com exemple el següent fragment, que anota quan, el 21 de febrer de 1708, el cavaller D'Asfeld convidà les dames de València a un sopar, per festivar el primer aniversari del naixement del príncep Lluís, fill de Felip V:

Este día el caballero Asfeld, en la casa que vive, del marqués de Villatorcas, delante de la iglesia del convento de Santo Domingo, retornó, convidando a los cabos militares y señoras de Valencia. Debió de ser en despique de los convitones que dio Peterboroug el año pasado, 1706, día de Ceniza, celebrando los años de la reina Ana y brindando a la salud de la anglicana, y haciendo lo mismo los españoles a su mesa. En diferentes casas hicieron lo mismo; y el año pasado hicieron lo mismo los ingleses y holandeses. Pero este año han sido los brindis a la salud de nuestro rey Felipe V, de su esposa y nuestra reina, y del príncipe de las Asturias, Luis. ¡Vítor! ¡Vítor! ¡Vítor las borracheras, que todos las pagamos y no participamos! (Planes, II, 21).

No és, però, el nostre objectiu, ara, fer una anàlisi detallada del dietari de Planes, sinó inserir-lo en un conjunt d'escrits de tipus memorialístic i, per descomptat, atorgar-li un lloc destacadíssim, ateses les seues qualitats difícils de trobar. De fet, és, juntament amb el text d'Ortí –del qual parlarem ara mateix–, el més reeixit del període.

El *Diario* de Josep Vicent Ortí i Major, conservat a la Biblioteca de la Universitat de València manuscrit i fruit de la constància d'un noble polígraf valencià que va nàixer el 1673 i era descendent d'una família de buròcrates afectes a les lletres, és, també, un text extraordinari. El seu autor, per la seua opció a favor de Felip d'Anjou, va patir empresonament decretat per Basset –com també altres membres de la seua família. Però, tot i això, el seu anti-austriacisme és més moderat que el de Planes. Almenys, sobre el paper.

D'entre l'extensa producció seua, n'hi ha alguns escrits de caire historiogràfic. Però destaca especialíssimament el ja esmentat *Diario*, on deixa constància de bona part dels episodis de la Guerra de Successió a les terres valencianes, amb la voluntat de deixar

memòria d'uns fets que ell considerava “destacats” i, per altra banda, amb un evident interès per l'actualitat, cosa que l'aproxima al protoperiodisme del moment, representat per l'aparició de les primeres col·leccions de notícies impreses i amb voluntat de ser difoses més enllà de la mateixa ciutat que les generava, com ara la *Gaceta de Madrid* o les *Noticias* que durant l'estada de Carles III d'Àustria a València varen ser editades per Diego de la Vega, en qualitat d'impressor reial, com ja hem dit.

La fidelitat d'Ortí al Borbó –i la de la seua família– li degué aprofitar per assolir un lloc més destacat a la València del moment, rebent, fins i tot, encàrrecs de tipus “oficial”, com ara el d'elaborar una lloa per a una comèdia, o el de confeccionar el volum intítulat *Fiestas centenarias con que la insigne, noble, leal y coronada ciudad de Valencia celebró el día 9 de octubre de 1738 la quinta centuria de su christiana conquista*, publicat el 1740, on l'autor, amb tot, no s'està de fer servir la llengua del país, i aprofita per a fer una vegada més un testimoni de fidelitat als monarques, ara, però, en valencià –i això que l'ús de la seua llengua natural, en un moment com aquell, podia haver estat, potser, problemàtic:

Ben notori és que sempre han sabut los valencians acompañar afectuosos a esta Ciudad molt ilustre, sa carinyosa mare, en quantes ocasions se li han ofert, així per a manifestar ab fines demostracions la gloriosa fidelitat a sos cathòlics reys com per a acreditar ab reverents obsequis lo gran zel de la sua christiana religió, segons ho celebren a cada pas les històries y ho publica ab son clarí e sonora trompa la fama. Més ara han sabut donar de esta certea admirables experiències, puix se han vist tant pasmosos en esta celebritat sos desempenyos que ni han pogut ser més festius ni han cabut tampoch ser en ells més expressiu son amor (Ortí *Dedicatòria*, s. p.)

És, tanmateix, el seu *Diario de lo sucedido en la ciudad de Valencia desde el día 3 del mes de octubre del año de 1700 hasta el día 1º del mes de setiembre de año de 1715*, la seua millor obra historiogràfica, en tant que narra de primera mà els esdeveniments que convulsionaren el regne de València en aquells anys. I malgrat l'evident interès d'aquell paper, només fa poc que ha arribat a les premses, tot i haver estat citat per quasi tots els autors contemporanis nostres que s'han ocupat de la Guerra de Successió a València –des de Gascón Pelegrí fins a Pérez Aparicio o Cervera Torrejón, entre d'altres.

Pel que fa al seu contingut, convé destacar que ens trobem davant un dietari privat, que aconsegueix en gran mesura les característiques que s'han atribuït a aquest tipus de textos (Escartí 1990) i que es pot inscriure perfectament dins la relativament rica producció valenciana de textos memorialístics (Escartí 2011). Un d'aquells trets definitoris és el fet de no estar pensats per a la seua publicació, com el mateix Ortí, en aquest cas de manera ben explícita, ens diu:

Nadie me culpe –si es que llega a leer esto– las prolijidades, menudencias y circunstancias que he puesto, pues puede ser que en adelante, por el tiempo, sirvan. Y más que esto lo hago sólo para mí, no para sacar a luz, pues para esto callaría algunas cosas y procuraría disponerlo de otra forma, si sabía (Escartí 2007, 78).

Per altra banda, cal dir que la concepció del *Diario* és clarament deutora de l'esdeveniment més important que va sacsejar Europa en aquells anys. Fins al punt que Josep Vicent Ortí inicia el seu relat amb la malaltia final de Carles II, i l'acaba justament amb la mort de Lluís XIV. Ara bé: quan Ortí va començar el seu dietari amb les notícies de l'estat de salut de l'últim Àustria espanyol, encara no s'havia iniciat la guerra i quasi res feia preveure el que va ocórrer després, malgrat que les dues faccions ja existien, als territoris hispànics, bastants anys abans de morir Carles II. Per tant, és molt possible que els primers anys del dietari –entre 1700 i 1705– l'autor els refés a posteriori, tal vegada, impulsat pels esdeveniments valencians de la Guerra de Successió. És possible, també, que aquells primers anys fossen motivats, només, pel canvi de segle, i sense un objectiu concret destacat, i és per això que podem detectar una baixa intensitat en l'anotació de notícies, en comparació amb els anys que els seguiran. Per altra banda, és molt clar, per a l'autor, que la mort de Lluís XIV, el 1715, significà l'acabament d'un temps concret, d'un període de la història que ell havia viscut de primera mà. I és per això que posteriorment no anotà res més, tot i que la seua activitat com a escriptor es va perllongar la resta de la seua vida, pràcticament fins que va morir, el 1750. La tasca memorialística “creativa” d'Ortí, es veurà, encara, completada pel seu afany erudit, quan copia i transcriu documents dins el seu dietari. Alguns han arribat fins a nosaltres i d'altres no. I cal assenyalar que, en usar el seu volum com una espècie d'arxiu de documents, s'ajustava també a una actitud present en altres dietaristes del moment i en recollctors de notícies –bé provinents de textos manuscrits, bé d'impresos noticiers.¹⁴

El contingut, com és habitual als dietaris, és molt heterogeni. Tanmateix, en començar a fer-se present la guerra a terres valencianes, serà l'agitació social i política que comportà, la que centre les anotacions d'Ortí. L'estada del rei Carles III a València i, després, ja reintegrada la ciutat al poder borbònic, els quefers i les notícies dimanades dels governants locals, així com l'actuació dels militars i dels funcionaris enviats des de Madrid, seran el centre d'interés principal del nostre dietarista. Tot i que no hem d'oblidar aspectes relacionats amb la praxi pública de la devoció religiosa i, també, d'altres més quotidians del dia a dia de l'urbs valenciana. Deixa constància, per exemple, del fervor popular per la causa de Carles III. I tot això, narrat des de l'òptica d'un enemic dels autriacistes i de qui ho ha presenciats en primera persona, com ell mateix ens ho confirma:

assí que se divisaron a las puertas de la ciudad, como todos los portales estaban cerrados, la gente de dentro se descolgava por el muro y portal de Ruçafa para salir a incorporarse con la que venía, lo que se observó desde el Baluarte de la casa de las Armas donde yo estaba desde la una de la noche, martes, hasta las primeras oraciones de el miércoles. Desde allí se observó también las tropas y cuadrillas de los labradores de la huerta, que ivan armados a incorporarse con los enemigos, llegando a tan locos extremos estas demostraciones que el número de las mugeres labradoras que ivan a ver los soldados excedía casi al de los hombres (Escartí 2007, 89).

O, també, relata un episodi incomprensible que degué ser un invent propagandístic contra aquella gent, per part dels borbònics:

¹⁴ A banda del manuscrit de Fuster i Membrado, citat més amunt, tenim constància d'un recull de notícies provinents de la *Gazeta de Madrid*, conservat a la biblioteca particular de Germán Ramíerez Aledón (Xàtiva) i editat fa unes dècades (Ventura).

enterraron a la orilla de el río dos ingleses vivos. Uno que voluntariamente se permitía matar, despidiéndose de sus amigos con abrazos, y otro que habiéndole traído allí juzgando que era muerto, recordó de su desmayo o parasismo y no quería morir, pero los otros le echaron con violencia dentro de la sepultura y ya le tenían prevenido y le mataron, dándole con un maço en la cabeza. El primero fue cosa graciosa, pues viendo que el hoyo se le havían hecho arrimado al paredón, dixo que le quería a las orillas de el agua, por ser el puesto más fresco. Contentáronle con esso y después que se tendió en la sepultura, viendo que al querer espirar hazía esfuerzos para salir, con otro maço que le dieron en la cabeza, le acabaron. (Escartí 2007, 150)

Recull, de vegades, fins i tot, les paraules dels personatges protagonistes dels esdeveniments d'aquell període i, per exemple, narra com el dia 11 de maig, els nobles valencians, en assabentar-se que el duc de Berwick, a qui s'havia lliurat la ciutat, se n'anava a Morvedre, anaren a visitar-lo, amb la intenció de demanar clemència per al país. Ortí diu:

Ya le encontraron para montar a cavallo y, recibíendoles en pie y sin darles lugar a que hablassen los eletos, les dixo: “Yo he de hablar solo. No hablo con los individuos, sino con el reyno que en sus eletos está representado. Este reyno ha sido rebelde a su magestad y ha sido conquistado, habiendo cometido contra su magestad una grande alevosía. Y assí, no tiene más privilegios ni fueros que aquellos que su magestad quisiere conceder en adelante, sabiéndoles vuestras señorías merezer, a que yo ayudaré con todo afecto. Pero hasta aora, mal obliga su clemencia, pues habiendo yo mandado hazer un pregón para que se entreguen las armas, no se ha obedezido, y por vida de el rey que sin excempción de personas haré un exemplar riguroso, pues se ha de suponer que en adelante no ha de tener armas otro que aquel a quien yo diere lisencia, etc. (Escartí 2007, 217).

El regne havia estat rebel i el rei l'havia conquistat amb les seues armes. La cosa quedava prou clara, en les paraules de Berwick, i ho anava a estar més encara, a partir del decret de Nova Planta, les notícies sobre l'expedició del mateix també recull Ortí. A l'igual que, ni que siga succintament, anota l'esdeveniment de la batalla d'Almansa (Escartí 2007, 210) i, un poc més tard, l'incendi de Xàtiva a mans dels Borbons (Escartí 2007, 226). Finalment, l'any 1715 –com hem esmentat–, la mort de Lluís XIV tanca l'obra d'Ortí, un text que transita pels àmbits de la notícia quotidiana i de la notícia que provenia de la premsa impresa; i que s'allargassa fins arribar a reproduir les paraules de grans dignataris o recull accions i paraules, també, de familiars seus involucrats en els importants daltabaixos que els va tocar viure.

Després d'aquesta revisió dels dietaris més importants dels període, cal assenyalar que, tot i que són obres de pretensions menor –però en ocasions tant o més interessants que els dietaris ara esmentats, i fins i tot, sovint, font dels mateixos–, hi trobem les relacions que, redactades pels partidaris de l'Anjou, o bé varen ser escrites per plomes valencianes, o bé s'editaren a les notes terres, o bé tracten de temes i esdeveniments valencians i que, en qualsevol cas, cal tenir en compte. Fer ací una llista de totes les conegudes seria una tasca feixuga i que sobrepassaria, ara, el nostre propòsit,¹⁵ però, sí que convé fer-ne una ullada, almenys, a alguns dels exemplars més destacats, des de diversos punts de vista.

¹⁵ A banda de les biblioteques a l'ús, resulta de gran ajuda la consulta on line del catàleg i biblioteca digital de relacions de successos al qual es pot accedir a partir del web de BIDISO, de la Universidade da Coruña (www.bidiso.es).

Així, de l'any 1705, posseïm una *Relación* de Diego Muñoz Baquerizo, inquisidor més antic de València, datada a Requena, el 29 de desembre, on l'autor es trobava, fugint de les armes de Basset, que ja ocupaven València des de feia uns dies. En aquell paper, que ens ha arribat manuscrit, Muñoz assabentava al rei Felip de la recent caiguda de València a mans dels austriacistes.¹⁶

De característiques una mica diferents, però amb les mateixes intencions, hauríem de citar ara el text de fra Jeroni Bellvís i Escrivà, valencià de la casa dels senyors de Bèlgida i prior de Sant Miquel dels Reis, a València, en el qual dóna la seua visió dels avanços dels partidaris de Carles III, en el moment en què València ja és seua. En aquest cas, l'autor d'adreça a la reina, esposa de Felip V: *Informe a la reyna nuestra señora, del estado y condición de la guerra con que las armas enemigas de ambas magestades, divina y humana, intentan la ruina de España, por los países rebeldes de Cataluña y Valencia* –es va publicar a Pamplona, per Francisco Picart, el 1706.¹⁷

De forma manuscrita ens ha pervingut un altre relat de filiació valenciana i proborbònica, però anònim: *Relación individual y fidedigna del sitio de Alicante, y lo sucedido en él, sin pasión alguna, este año de 1706*, conservat entre els papers col·leccionats per Isidre Planes.¹⁸ En aquest, des de l'òptica d'algú que es trobava dins la ciutat d'Alacant, es va narrar el setge que hi posaren, aquell any 1706, els partidaris de l'Àustria, amb tota mena de detalls, en especial els referits a les qüestions logístiques i d'armament.

Un altre esdeveniment bèl·lic va generar una abundosa literatura de relacions, per la transcendència del mateix, i més interessant, ara, per les evidents repercussions que va comportar a l'antic regne de València: la batalla d'Almansa, del 25 d'abril de 1707. En aquest encontre armat entre les tropes de les Dues Corones –França i Espanya– i de Carles III, va començar el decliu del poder de l'Àustria a la Corona d'Aragó. Tant per les dimensions d'aquell xoc dels exèrcits, com per l'interés dels borbònics en magnificar la seua victòria, la batalla gaudí d'una premsa abundosa. Entre d'altres, cal assenyalar la *Relación breve de la feliz victoria que han conseguido las armas de su magestad mandadas por el señor mariscal duque de Werbik contra el ejército de los aliados en los campos de Almansa el día 25 de abril de este presente año de 1707*, conservada manuscrita a la Biblioteca Nacional de Madrid.¹⁹ Una altra relació, també segurament redactada dins la immediatesa de la batalla, seria editada a Múrcia, per l'impressor Vicente Llofriu: *Copia de la relación verídica que ha venido a esta ciudad de la batalla del campo de Almansa, y vitoria que las armas de nuestro invicto monarca, Felipe Quinto, consiguieron de los enemigos de nuestra religión y de la corona, el día 25 de abril de 1707*.²⁰ Totes dues són, però, de dimensions més bé reduïdes i no passen de la simple constatació de la notícia, sense massa riquesa descriptiva.

De majors pretensions serà, però, un altre imprès, conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid i editat a Sevilla el mateix 1707, el qual porta per títol *Diario y noticia cierta, de la famosa batalla y victoria que consiguieron de portuguesas y aliados, las armas del rey nuestro señor, don Felipe Quinto (que Dios guarde), mandadas por el señor*

¹⁶ L'original es conserva a l'Archivo Histórico Nacional, Estado, leg. 279, i va estar publicada per Pérez Aparicio (156-160).

¹⁷ Es conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, Fons Bonsoms, 7535 (Hi ha edició facsímil d'aquest text, realitzada a València: Librerías París-Valencia, 1993).

¹⁸ Editada a Escartí (2007, 331-334).

¹⁹ Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 11021, *Varios papeles*, ff. 213v.-215r. L'hem transcrit a Escartí (2007, 343).

²⁰ Biblioteca Valenciana, Nicolau Primitiu, 946.73/F-48. La donem, transcrita, a Escartí (2007, 344-345).

mariscal de campo general duque de Berbic, en el campo de Almansa, día 25 de abril de este año 1707. Tot i les imprecisions geogràfiques a l'hora de situar la batalla en un espai concret entre els termes de Villena i la Font de la Figuera, per exemple, és remarcable per l'extremada minuciositat en la descripció dels moviments de les tropes i amb la intenció clara de ressaltar la perícia dels militars del bàndol que defensava la causa del duc d'Anjou.²¹

Bastaran aquests exemples per adonar-nos de la importància d'aquests textos, una bona part dels quals, referits a l'esmentada batalla d'Almansa, es troben referenciats en un treball publicat bastant recentment –el 2012– per Ramon Mora, que presenta un extens recull sobre la literatura noticiera generada per l'enfrontament armat (Mora).

Una conseqüència quasi immediata de la desfeta patida per les tropes de Carles III va ser la rendició de la ciutat de València als exèrcits de Felip V, que s'acostaren ràpidament a la capital i que el 8 de maig ja entraven a la mateixa ciutat, victoriosos. D'aquell esdeveniment ens han quedat alguns testimonis en forma de relacions, de caràcter més o menys personal. La més breu i de caràcter més “noticier” o protoperiodístic és la *Relación puntual de la gloriosa recuperación de la ciudad de Valencia por las armas del rey nuestro señor, mandadas por su alteza real el señor duque de Orleans y el señor mariscal duque de Bervic, y acertadas disposiciones para la quietud de la ciudad y mayor seguridad del reyno*, impresa a Sevilla per Juan Francisco de Blas.²² En la mateixa línia cal considerar un altre text de dimensions una mica majors, i amb voluntat de donar notícies d'altres ciutats i viles de l'antic regne. Es tracta de la *Relación del entrego de la ciudad de Valencia al dominio de su magestad, que Dios guarde, en el día 8 de mayo de 1707*, conservada actualment dins un volum miscel·lani, a la Biblioteca Nacional de Madrid.²³

Molt més personal, i amb detalls de gran interès, és el relat que va elaborar el bisbe de Croia, Isidre Aparici Gilart, figura de relleu al món eclesiàstic valencià –en absència de l'arquebisbe, que es trobava en aquell moment a Madrid, on s'havia refugiat, evitant els poders austriacistes, tot i que finalment s'uní a aquell bàndol–, i que va ser l'encarregat, en bona mesura, de representar la ciutat de València davant els militars que venien al cap de l'exèrcit de Felip V i baixaven des de Requena. Aparici Gilart, des de la memòria personal, i en un relat que s'acosta als àmbits de la dietarística, referirà la seua intervenció adoptant el paper de narrador en tercera persona, tot i que el personatge principal és ell mateix, en un intent de donar major versemblança al text, i, també, per tal de donar una imatge de modèstia excessiva que el fa atribuir a Déu el seu encert en la negociació amb l'enemic, del qual obté que València no siga presa per les armes, a saqueig, sinó que es porte a termini una invasió “reglada” i sense les violències pròpies de la invasió guerrera. La *Relación breve de lo sucedido en Valencia los días 7 y 8 de mayo d'este año 1707, y algunos antes y después de haberse restituido esta ciudad al dominio y obediencia de su natural y legítimo rey, el señor Felipe V*, va ser adreçada directament pel bisbe Aparici Gilart a José García de Azor, president del Consell Suprem de Castella, amb qui, òbviament, intentava congraciar-se, i a qui, sense cap dubte, conixeria dels seus temps de regent de la Cancelleria Reial, a València, a les ordres del virrei marquès de Villagarcía (Voltes Bou, 100 i 186). Se'ns ha conservat

²¹ Es conserven dos exemplars d'aquest imprés a la Biblioteca Nacional de Madrid. Un d'ells, l'R-60361(33), l'hem transcrit a Escartí (2007, 346-348).

²² Es conserva un exemplar a la Biblioteca Nacional de Madrid, R-60361(34), i una versió, pràcticament idèntica, manuscrita, a la mateixa institució (ms. 12949/6). L'hem transcrit a Escartí (2007, 351-352).

²³ Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 12949/5. L'hem transcrita a Escartí (2007, 353-354).

manuscrita, gràcies a una còpia que anys després –el 1711– va fer el capellà mossèn Isidre Planes, el qual la va incloure entre els documents adjunts al seu volum I dels *Sucesos fatales*, ja esmentat.²⁴

Un altre esdeveniment que, d'entrada, ens podia fer pensar que hauria suscitat la confecció de relacions noticieres és, sense dute, l'incendi i destrucció de Xàtiva a mans dels bobònics comandats pel cavaller D'Asfeld.²⁵ Ara bé: en aquest cas, no hem sabut trobar cap text específic destinat a narrar aquell acte repressor i tan sols podríem adduir l'anònima *Relación verdadera en que se da cuenta de las capitulaciones con que se entregó Cerpa, el decreto que su magestad expidió el dia 15 de mayo, la carta del señor D'Asfetl a el señor obispo de Cartagena, para que se haga saber a el mundo la piedad que ha tenido con los vezinos de Xàtiva, y cómo no la han querido admitir, y la toma de Zaragoza y todo aquel reyno; y la toma de un navío inglés por 50 cavallos, con otras particularidades dignas de saberse*, publicada a Sevilla, sense nom d'impressor, el 1707,²⁶ i que, com es veu, és una miscel·lània de notícies que conté un *Capítulo de carta del general D'Asfeld, al excelentísimo señor obispo de Cartagena. Xàtiva y mayo 23, de 1707*, que diu així, i és en un to premonitori absolut:

Ayer por la tarde me hize dueño de las primeras casas de la ciudad, con pérdida de poca gente, y esta mañana e echo aventar al enemigo de su primera fortificación, que tenían a la izquierda de la brecha. Tienen fortificaciones sobre fortificaciones en todas las calles y atroneras todas las casas, y son tan malos que, en tomando nosotros las casas, les ponen fuego para que no se pueda passar a otras, de forma que no se puede ponderar la obstinación inaudita con que se defienden. Movido de la piedad christiana y religión, les he embiado un clarín esta mañana, previniéndoles por tercera vez se rindan, pero no han echo caso de mi piadosa orden. Dios, por su castigo, los ciega para que esta ciudad se vea y contemple una nueva Gerusalén. Suplico a vuestra excelencia hazer notorias estas mis tristes amonestaciones hechas a aquellos hombres tan engañados, para que todo el mundo esté entendido que no ha estado de mi parte del desviar a esta ciudad perversa las desdichas quele han de sobrevenir, y que no ha de ser mi cargo la sangre inocente que se derramare (*Relación*, 5).

Més avall, i rere notícies referides a Saragossa i Aragó, entre altres llocs, la relació ens ofereix la descripció de l'incendi de Xàtiva –que remarca l'actuació de D'Asfeld com forçada per l'obstanciament dels habitants de la ciutat– i que s'entenia avís per altres ciutats fidels encara a Carles III d'Àustria:

En Xàtiva se hallan 600 ingleses y hasta 2 mil miquiletos con algunos personajes que el tiempo descubrirá. Estos se han defendido y defienden con tal furia que experimentarán el último rigor de la guerra, pues casa por casa se ha ganado, como si fuera la fortaleza, quedando en todas tan lamentable estrago quanto podrá servir de memoria su defensa en los últimos siglos. El degüello es y ha sido tan cruel quanto han passado por él todos los que ocupaban la villa, y sólo han quedado vivos los que se han refugiado en el castillo. Estos, a estas horas avrán seguido la misma carrera: por tres vezes han pedido capitulaciones al cavallero D'Asfeld, pero ha sido vana su diligencia, pues este, desseoso de

²⁴ Es troba a Planes (I, ff. 273r.-283v.) i l'hem transcrita a Escartí (2007, 355-363).

²⁵ Tenim preparat l'estudi "La crema de Xàtiva (1707) en dietaris i relacions", que serà exposat al *II Congrés Xàtiva: Història, cultura i identitat*, que se celebrarà els dies 14-16 de juny de 2017.

²⁶ Es conserva un exemplar a la Biblioteca de la Universidad de Sevilla, A 110/038(13)

escarmentar su locura, ha mandado que de la villa no se le conceda la vida a niños, mugeres, frayles ni monjas. Y el dia 26 se hallaron 150 casas reduzidas a cenizas. Bien empleado es que paguen su merecido y que este cabo execute la orden de su magestad Católica y Christianíssima, para que d'esta suerte Alcira, Alicante y Denia vean lo que han de hazer, a vista de semejante estrago (*Relación*, 7).

Sense cap dubte, l'enumeració de relacions i notícies que varen aparéixer en aquells anys de guerra podríem allargar-la més. Tanmateix, ens semblen suficients els exemples adduïts per tal d'entendre el tipus de literatura memorialística que va generar aquell conflicte a les nostres terres, i els testimonis que ens han pervingut. Si de cas, només voldríem afegir ara la *Relación que en forma de manifiesto se haze por parte de (...) Morella, desde el año 1705 hasta el de 1711, de los servicios, trabajos y sucessos de la presente guerra (...) en que señaladamente han manifestado su amor a (...) Phelipe Quinto (...)*, impresa a Saragossa, el 1711, i conservada a la Biblioteca Valenciana, provinent del fons Carreres,²⁷ la qual dóna idea claríssima que, encara en una data tan avançada, la generació de papers excusatoris de cara al Borbó era important per tal de no suscitar la seua ira. En especial a Morella, que va ser una de les últimes places a deixar l'obediència a Carles III, per la seua evident proximitat a Catalunya, encara que la seua fidelitat a Felip V li valgué algun títol honorífic.

3. Nota final

En conclusió, aquesta ullada a un recull de textos –que no pretén ser exhaustiu– com els ací aplegats, ens aporta testimonis directes d'aquell temps agitat i accidentat, convuls i confús: són el testimoni que ajuda a entendre el procés de l'acabament del poble valencià com entitat jurídica diferenciada, dins el conjunt de la monarquia hispànica; són el testimoni, també, de com el poble, davant l'opció austriacista, es va entusiasmar, més bé equivocadament, perquè Carles III no tenia la intenció –ni podia tenir-la– de fer efectives les promeses de Basset; són, finalment, el testimoni d'una guerra brutal i de com la noblesa valenciana que havia estat fidel a Felip d'Anjou, en atenció al testament de Carles II, es resistia a creure que la seua orgullosa pàtria quedava sotmesa i reduïda a les lleis d'un país veí, menyspreant la tradició pròpia. Una actitud, a la fi, que generaria tota una altra mena de literatura, on es mesclaria la queixa i la reivindicació.²⁸

En la nostra revisió a la producció de textos memorialístics sobre els anys de la Guerra de Successió, hem pogut veure des de la crònica llatina a la relació de notícies particulars de caire propagandístic, passant pel dietari –en aquest cas, dues peces extenses i detallistes– i el recull factici de notícies, aquella guerra entre els Àustries i els

²⁷ Es conserva un exemplar a la Biblioteca Valenciana, Carreres, XVIII/1597.

²⁸ Per exemple, a més del text de Josep Ortí i Moles, esmentat més amunt –*Memorial de 1707*–, publicat a València, per Antoni de Bordassar, cal tenir el comte la *Humilde súplica que haze el reyno de Valencia al rey nuestro señor, don Felipe Quinto, que Dios guarde, y el real decreto de su magestad en que se concede perdón general a todo el reyno* (Escartí 2007, 382-384); el pròleg atribuït a Josep V. Ortí i Major al *Manifiesto de que no hubo rebelión en Valencia en los sucessos del año 1705 y los siguientes* (Escartí 2007, 397-401); l'anònim *A lo que se dize, que muchos valencianos informan y escriben a la corte, diciendo que están contentos con las leyes de Castilla y que son muy beneficiosas las leyes de Castilla en Valencia* (Escartí 2007, 402-403) o l'escrit de Fancsec Xavier Borrull, *Fidelidad de la ciudad y reino de Valencia en las guerras civiles que empezaron en el año 1705*, publicat a València, per Benet Monfort, el 1810. Més dades sobre altres textos a Peset Reig.

Borbons a València generà tota una sèrie de productes “literaris” –i en ambdós bàndols– que són, ara com ara, un testimoni ric i directe del seu temps i són, clarament, ben necessaris per completar correctament les informacions aportades per la sovint freda documentació burocràtica –oficial o a instància de particulars– que ens ha pervingut sobre aquell esdeveniment bèl·lic que tantes conseqüències va ocasionar, a curt termini i a llarg termini, al País Valencià.

Obres citades

- Almarche Vázquez, F. *Historiografía valenciana*, València: La voz valenciana, 1919.
- Castellví, F. de *Narraciones históricas*. Edición de J. M. Mundet i Gifre & J. M. Alsina Roca. Prólogo de F. Canals Vidal. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997-2002. 4 vols.
- Escartí, V. J. “Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII.” *Caplletra* 9 (1990): 119-127.
- . “Intimitat i publicitat a l'àmbit de l'escriptura privada en el segle XVII: el cas de mossén Aierdi.” *Estudis Castellonencs* 6 (1994-1995): 459-466
- . *El Diario (1700-1705) de Josep Vicent Ortí i Major. Estudi i edició*. València: Fundació Bancaixa, 2007.
- . “Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX.” *Manuscrits* 28 (2011): 181-205
- . “Dades sobre l'obra memorialística d'Isidre Planes (s. XVIII).” En premsa.
- Gutiérrez del Caño, E. *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*. València: Librería Maragat, 1914. 3 vols.
- Ibáñez Jofre, X. “Els romanços i els plecs austriacistes a la Guerra de Successió.” *Pedralbes* 3 (1983): 313-320.
- Minianae, J. E. *De bello rustico valentino libri tres, sive historia de ingressu austriacorum foederatorumque in regnum Valentiae, ex bibliotheca gregorii Majansii, generosi valentini*. La Haia: Pere d'Hondt, 1752.
- Miñana, J. M. *La Guerra de Sucesión en Valencia*. Edición y traducción de J. Pérez Durà & J. M. Estellés. Prólogo de A. Mestre. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985.
- Mora, R. “Els documents impresos sobre la Batalla d'Almansa, una mostra de propaganda historiogràfica en el context de la Guerra de Successió.” En V. J. Escartí & J. E. Estrela eds. *Josep Marco i la Guerra de Successió*. Algemesí: Ajuntament d'Algemesí, 2012. 137-191.
- Ortí i Major, J. V. *Fiestas centenarias con que la insigne, noble, leal y coronada ciudad de Valencia celebró el día 9 de octubre de 1738 la quinta centuria de su christiana conquista*. València: Antoni Bordassar, 1740.
- Pérez Aparicio, C. *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València: 3 i 4, 1981.
- Pérez Picazo, M. T. *La publicística española en la Guerra de Sucesión*. Madrid: CSIC, 1966. 2 vols.
- Peset Reig, M. “Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia.” *Anuario de Historia del Derecho Español* 42 (1972): 657-717.
- Planes, I. *Sucessos fatales d'esta ciudad y reyno de Valencia o puntual diario de lo sucedido en los años de 1705, 1706 y 1707, Tomo I*. Biblioteca Valenciana, Nicolau Primitiu, ms. 159.
- Planes, I. *Puntual diario de lo que pasará en esta ciudad y reino de Valencia en la continuación de la guerra de este año 1708, Tom II*. Biblioteca Valenciana, ms. 394/8.
- Roca, R. “La recuperació del Dietari d'Isidre Planes a la premsa periòdica valenciana (1912-1913).” En premsa.
- Serrano Morales, J. E. *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el año 1868*. València: F. Doménech, 1898-1899
- Tramoyeres Blasco, L. *Catálogo de los periódicos de Valencia: apuntes para formar una biblioteca de los publicados desde 1526 hasta nuestros días*. València:

Doménech, 1880-1881.

Ventura, A. *Introducció i comentari al manuscrit sobre la Guerra de Successió extret de la Gaceta de Madrid*. València: Levante-EMV, 1997.

Voltes Bou, P. *La Guerra de Sucesión en Valencia*. València: Alfons el Magnànim, 1964.

Ximeno, V. *Escritores del reyno de Valencia*. València: Josep Esteban Dolz, 1747-1779. 2. vols.